

RAZVOJ METALURGIJE I NJEZIN UTJECAJ NA URBANU PREOBRAZBU I STAMBENU IZGRADNJU SISKA

ZDENKO BRAIČIĆ
Gimnazija Sisak
Gymnasium Sisak

UDK: 669:911.375](497.5 Sisak)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 2005-09-29
Received:

U radu je analiziran utjecaj metalurgije, vodeće industrijske grane u Sisku tijekom druge polovice 20. st., na urbanistički razvoj naselja. Budući da se urbanistička preobrazba grada uvelike temeljila na razvoju industrije, rad donosi i kratak prikaz razvoja Željezare Sisak. Nova radna mjesta dovela su do demografskih promjena, što se ponajprije očitivalo u promjeni prostornog rasporeda stanovništva. Utjecaj Željezare Sisak vidljiv je u teritorijalnom širenju grada, stambenoj izgradnji, razvoju prometnog sustava, ali i u razvoju školstva, rekreacije i dr.

Ključne riječi: industrija, Željezara Sisak, urbanistički razvoj, demografske promjene, stambena izgradnja

This paper analyses the influence of metallurgy, the leading branch of industry in Sisak in the second half of the twentieth century, on the urban development of settlements. It also carries the short retrospective of the development of Željezara Sisak (Sisak Steelworks), since the urban transformation of the town is mostly based on the development of industry. New vacancies led to demographic changes that in the first place manifested in changes of the territorial arrangement of population. The influence of Željezara Sisak is clearly visible in the territorial expansion of the town, housing development and traffic system development as well as in educational system, recreation system etc.

Key words: industry, Sisak Steelworks, urban development, demographic changes, housing

Uvod

Postupno transformiranje Siska iz trgovačko-obrtničkog u industrijsko naselje započelo je na prijelazu 19. u 20. st., a u desetljećima poslije Drugoga svjetskog rata Sisak je konačno poprimio sve atribute industrijskoga grada doživjevši snažan demografski i gospodarski rast. U uvjetima intenzivnog industrijskog razvoja dogodile su se u gradu i naseljima ruralne okolice bitne strukturalne promjene. Novu radnu snagu industrija je dobivala sa sela čime je počela promjena strukture ruralnih naselja (STIPERSKI, 1989.). Tradicionalna se agrarna struktura mijenjala i stvoreni su novi odnosi

u prostoru. U drugoj polovini 20. st. industrija je bila najznačajniji čimbenik razvoja sisačkoga kraja, uzrokujući složene procese njegove suvremene transformacije.

U ovom članku, međutim, težište nije stavljeno na proučavanje odnosa grada i njegove okolice, odnosno procesa u ruralnim naseljima, već na razvoj i urbanističku preobrazbu Siska pod utjecajem industrije, poglavito metalurgije. Članak donosi i kratak pregled razvoja metalurške proizvodnje u Sisku koji je bitan za razumijevanje složenih procesa prostornog razvoja naselja. Od dosadašnjih radova o industriji Siska treba istaknuti parcijalne prikaze Kolar-Dimitrijević (1977.), Feletara (1978.) i Čepe (1978.) u obliku monografija pojedinih industrijskih poduzeća. O gospodarskoj situaciji u Sisku i njegovoj industriji u razdoblju između dvaju svjetskih ratova također piše Kolar-Dimitrijević (1974.).

Razvoj i kriza sisačke metalurgije

Industrija snažnije utječe na preobrazbu urbanističke slike Siska iza 1950. godine kada se podižu postrojenja crne metalurgije (željezara) i rafinerija nafte. Zbog niza lokacijskih prednosti u Sisku je u socijalističkom razdoblju sagrađen kompleks crne metalurgije i metaloprerađivačke industrije. Jedan od glavnih lokacijskih faktora Željezare Sisak (u daljnjem tekstu: Željezara) bio je smještaj Siska na završetku savskoga plovnog puta. S obzirom na jeftin riječni transport povoljne su bile mogućnosti dovoza energenata i sirovina, a Sava je i danas potencijalno važan plovni put s mogućnošću povezivanja s velikim dijelom Europe. Brojna i jeftina radna snaga iz nerazvijenih krajeva Banovine i Bosanske krajine (BiH) bila je važan demografski faktor lokacije, a Veber (1967.) navodi ih još nekoliko:

- blizina nalazišta željezne rude; rudnik Ljubija u BiH s jednom od najkvalitetnijih željeznih rudača Europe udaljen je stotinjak kilometara;
- blizina tržišta, odnosno potrošačkih centara poput Zagreba, Rijeke, Karlovca i cijele Slovenije s razvijenom strojogradnjom, brodogradnjom i metaloprerađivačkom industrijom;
- relativna blizina riječke luke.

Iako je glavnina postrojenja današnje metalurške proizvodnje u Sisku podignuta u socijalističkom razdoblju, početci njezina razvoja sežu u vrijeme Kraljevine Jugoslavije kada je osnovana talionica Caprag. Bio je to jedan od prvih industrijskih metalurških pogona na teritoriju današnje Hrvatske. Nakon što je u doba socijalističke Jugoslavije talionica nacionalizirana započeta je etapna izgradnja integralne Željezare. Već tijekom 1950-ih godina podignute su nova visoka peć, valjaonica, ljevaonica, čeličana i energana (ČEPO, 1978.) čime je Željezara uz sirovo željezo počela proizvoditi i bešavne cijevi i odljevke od sirovog čelika Siemens-Martinovim (SM) postupkom. U razdoblju 1960.-1967. izvršena je značajna rekonstrukcija postojećih kapaciteta, a sagrađena je i valjaonica traka, gredica i šavnih cijevi. Rekonstrukcijama su povećani kapaciteti Željezare, ostvarene su promjene u strukturi proizvodnje, povećana je produktivnost rada i sniženi proizvodni troškovi (ČEPO, 1978.). Privredna reforma 1965. godine odrazila se i na stanje u crnoj metalurgiji. Njezinim mjerama omogućeno je slobodnije nastupanje na stranim tržištima, ali i nekontroliran uvoz sirovog željeza, čelika i čeličnih proizvoda što se negativno odrazilo na materijalni položaj Željezare (ČEPO, 1978.).

Izgradnjom krupnih industrijskih postrojenja Željezara je u razdoblju 1949.-1973. kompletirana, a planovi za daljnje širenje ostali su nerealizirani. Iako u početku industrija čak sputava urbanistički razvoj grada (jer se raspoloživa sredstva usmjeruju na vlastitu izgradnju) (FELETAR, 1979.) ipak se navedeno razdoblje približno podudara s razdobljem najjačeg urbanog razvoja Siska (1955.-1980.).

Poznata energetska kriza u svijetu iz sredine 1970-ih unijela je dosta sumnji u budućnost čelika, pa je u svijetu smanjen interes za ovu industriju bio praćen gašenjem značajnih kapaciteta. Industrije čelika najrazvijenijih zemalja na krizu potražnje reagirale su ponudom čelika viših kvaliteta. Upravo je u tom razdoblju došlo do napuštanja SM postupka, pa danas zemlje Europske unije takvu proizvodnju više nemaju. S druge strane, u Sisku se još krajem 1980-ih SM postupkom dobivalo čak 80% čelika. Željezara se tijekom navedenog desetljeća susretala s poteškoćama koje su otežavale njezino poslovanje pa je ostvareni porast obujma proizvodnje redovito bio ispod planskih očekivanja. Negdje od sredine 1980-ih otežani su uvjeti proizvodnje i plasmana proizvoda na domaćem tržištu, zbog čega se izlaz traži u povećanom izvozu na svjetsko tržište (VJESNIK ŽELJEZARE, 6/1988.). Potražnja na inozemnom tržištu bila je zadovoljavajuća, ali su cijene bile znatno niže od onih na domaćem tržištu što nije donosilo pozitivan rezultat.

Unatoč krizi rekordna poslovna godina bila je 1989., kada su proizvedene najveće količine sirovog željeza, čelika, bešavnih cijevi, te gredica, platina i traka. Već sljedeće godine zabilježen je pad proizvodnje u svim pogonima, što će još više doći do izražaja ratne 1991. godine (Tab. 1.).

Tab. 1. Osnovna proizvodnja Željezara Sisak od 1950. do 2003. godine u tisućama tona
Tab. 1 Base production of Željezara Sisak from 1950 to 2003 in thousands of tonnes

Naziv proizvoda	1950.	1960.	1970.	1980.	1990.	1991.	1992.	1999.	2003.	Pad proizv. 1991/1990. (%)
Sirovo željezo	61,8	148,2	174,3	179,5	209,3	68,7	-	-	-	-67,2
Sirovi čelik SM	-	135,1	245,3	249,7	253,2	94,1	-	-	-	-62,8
EL	-	-	49,8	69,3	52,4	50,1	47,4	30,9	27,1	-4,4
Bešavne cijevi	-	68,7	72,8	131,2	109,8	85,1	44,8	39,5	25,3	-22,5
Šavne cijevi	-	-	101,2	162,5	143,2	56,8	46,0	28,4	37,5	-60,3
Gredice, platine, trake	-	-	195,8	316,5	298,5	142,4	90,3	50,0	-	-52,3
Slabovi	-	-	-	-	3,8	1,5	0,5	-	-	-60,5
Odljevci	-	7,6	10,3	7,4	0,2	-	-	-	-	-

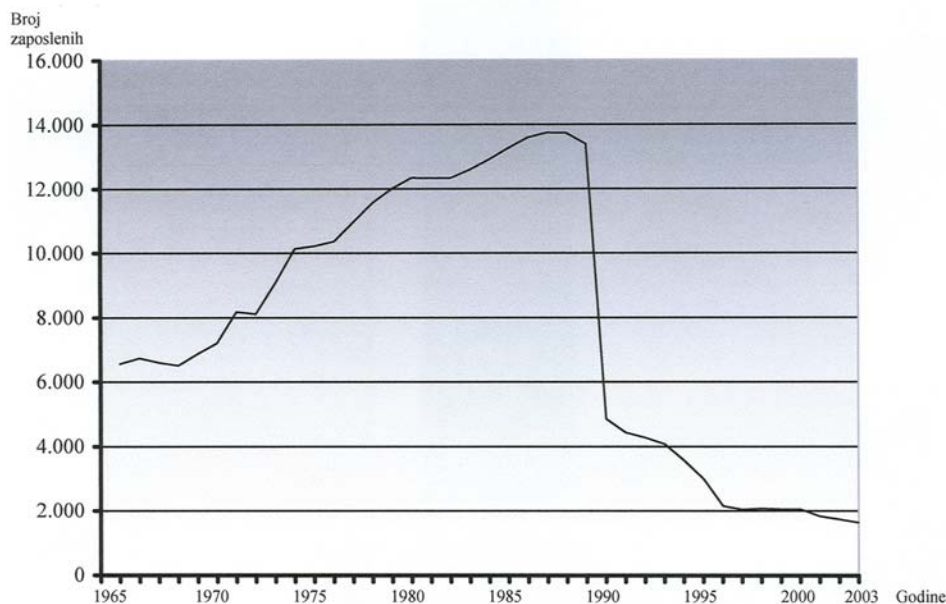
Izvor: ČEPO, 1978.; POSLOVNI IZVJEŠTAJI ŽELJEZARE SISAK, 1978.-2003.

Na smanjenje proizvodnje poglavito je utjecao pad plasmana svih vrsta proizvoda, te neodgovarajuća opskrbljenost osnovnim faktorima proizvodnje koja je proizlazila iz opće nelikvidnosti privrede (VJESNIK ŽELJEZARE, 5/1991.). Zbog nerentabilnosti proizvodnje pristupilo se rekonstruiranju Željezare (GOJIĆ, 2005.). Početkom Domovinskog rata ugašene su visoke i SM peći, te se od tada proizvodnja bazira na dobivanju čelika iz rentabilnije i ekološki prihvatljivije elektrolučne peći.

Posljednje količine sirovog željeza i čelika SM postupkom proizvedene su 1991. godine. Iste je godine proizvodnja sirovog željeza smanjena za 67,2% u odnosu na 1990., a proizvodnja čelika (SM) za 62,8%. Prestankom rada SM peći u Željezari se proizvodi samo elektročelik pri čemu se kao sirovina koristi isključivo čelični otpad. Proizvodnja bešavnih cijevi smanjena je sa 109 000 t na 85 000 t ili za 22,5%. Do još većeg pada uslijedio je sljedećih godina tako da je 1995. godine proizvedeno svega 16.000 t bešavnih cijevi, što je na razini kakva je bila prije četrdeset godina. Prijeratnih godina Željezara je trećinu svojih proizvoda plasirala na hrvatsko tržište, drugu trećinu na ostala područja bivše Jugoslavije, a trećina je prodavana na svjetskim tržištima. Dolaskom rata na naše prostore pretežni dio proizvodnje usmjeren je na izvoz (POSLOVNI IZVJEŠTAJI ŽELJEZARE SISAK, 1978.-2003.).

Pojedini pogoni nekad integralne Željezare danas su privatizirani i djeluju kao samostalni gospodarski subjekti. Nekadašnja ljevaonica djeluje kao poduzeće Felis, energana je današnji Energo, a privatizirana je i kisikana. Željezara, koja je nakon niza neuspjelih pokušaja privatizacije još uvijek u vlasništvu Države (Hrvatski fond za privatizaciju), djeluje od 1996. godine u tri proizvodna centra: bešavni centar (valjaonica bešavnih cijevi), šavni centar (valjaonica šavnih cijevi) i centar hladne prerade. Da bi se ostvarila profitabilnost sisačke metalurgije, prijeko su potrebne investicije u suvremene postupke izrade elektročelika i sekundarnu metalurgiju (GOJIĆ, 2005.) radi postizanja jeftinije proizvodnje, veće produktivnosti i boljih svojstava čelika i čeličnih proizvoda.

Usporedno s izgradnjom poslijeratne Željezare rastao je i broj zaposlenih u crnoj metalurgiji (Sl. 1.). U razdoblju 1951.-1970. godine broj zaposlenih se više nego učetverostručio, a od 1970. do 1988. gotovo udvostručio.

Sl. 1. Kretanje broja zaposlenih u Željezari Sisak od 1965. do 2003. godine

Fig. 1 Number of employees in Željezara Sisak from 1965 to 2003

Izvor: ČEPO, 1978.; POSLOVNI IZVJEŠTAJI ŽELJEZARE SISAK, 1978.-2003.

Nagli razvoj industrije doveo je do velikih promjena u prostornom razmještanju stanovništva sisačkog kraja. Nova radna mjesta privukla su stanovništvo ruralne okolice u grad pa Sisak u ovom razdoblju bilježi intenzivan demografski rast. Davne 1965. godine Željezara je imala 6563 zaposlena, a do 1988. taj broj narastao je na 13 742, što je rekordan broj zaposlenih u Željezari. Sljedeće dvije godine broj zaposlenih stagnira, a 1991. Željezara pristupa velikom smanjenju broja zaposlenih. Od ukupno 13 396 zaposlenih u 1990. godini s radom u Željezari nastavio je 1991. samo 4851. Broj zaposlenih smanjio se tako za oko 64%. Pad zaposlenosti nastavio se i sljedećih godina, pa 2003. godine Željezara zapošljavala 1637 radnika, što je za 87,8% manje nego 1990. godine. Usporedno s promjenama broja zaposlenih mijenjala se i njihova kvalifikacijska struktura (Tab. 2.).

Tab. 2. Kretanje broja zaposlenih u Željezari Sisak po kvalifikacijama 1951.-2003.
Tab 2 Number of employees in Željezara Sisak according to qualifications from 1951 to 2003

Stručna sprema	1951.	1970.	1980.	1990.	2003.	Posto porast/pad zaposlenih	
						1990/70.	2003/90.
Dr., Mr.	-	5	43	66	7	+1220,0	-89,4
VSS	7	284	546	748	116	+163,4	-84,5
VŠ	-	68	285	455	43	+569,1	-90,5
SSS	37	671	1180	2141	359	+219,1	-83,2
NSS	110	323	114	174	-	-46,1	-100,0
VK	16	502	600	643	60	+28,1	-90,7
KV	557	1963	4274	5199	649	+117,0	-87,6
PK	63	1362	2503	2722	248	+99,9	-90,9
NK	957	2025	1758	1248	155	-38,4	-87,6
UKUPNO	1747	7203	12 003	13 396	1637	+86,0	-87,8

Izvor: ČEPO, 1978.; POSLOVNI IZVJEŠTAJI ŽELJEZARE SISAK, 1978.-2003.

Unatoč teškoćama s kojima se susreće, industrija još uvijek igra značajnu ulogu u gospodarstvu Siska, a Željezara je najveći proizvođač u crnoj metalurgiji u Hrvatskoj. Godine 2003. u Hrvatskoj je proizvedeno 43.380 t sirovog čelika (GOJIĆ, 2005.), od čega 62,4% u sisačkoj željezari. Od ukupnog broja zaposlenih u Sisku 2000. godine industrija je zapošljavala njih 40,1% što je u vrhu svih grana djelatnosti u gradu. Od 5511 radnika zaposlenih u industriji čak njih 4775 ili 86,6% radilo je u baznim industrijskim granama. Analiza podataka o broju zaposlenih u industriji po poduzećima pokazuje da najveći broj radnika ima Željezara – 2072 ili 37,6% industrijskih radnika u gradu (Tab. 3.).

Tab. 3. Zaposleni u industriji Siska 1995. i 2000. godine
 Tab. 3 The industry employees in Sisak in 1995 and 2000

Poduzeće	1995.	%	2000.	%
Ljudevit Posavski	194	2,6	188	3,4
Brodoremont	54	0,7	57	1,0
Herbos	430	5,7	339	6,2
Sipas	149	2,0	115	2,1
Segestica	219	2,9	163	3,0
Zlatna igla	532	7,0	293	5,3
Radnik	106	1,4	-	-
Jelovica	24	0,3	6	0,1
Tiskara	31	0,4	29	0,5
Termoelektrana	218	2,9	227	4,1
Rafinerija	2239	29,7	1798	32,6
Željezara	3351	44,4	2072	37,6
Felis	-	-	175	3,2
Energo	-	-	49	0,9
UKUPNO	7547	100,0	5511	100,0

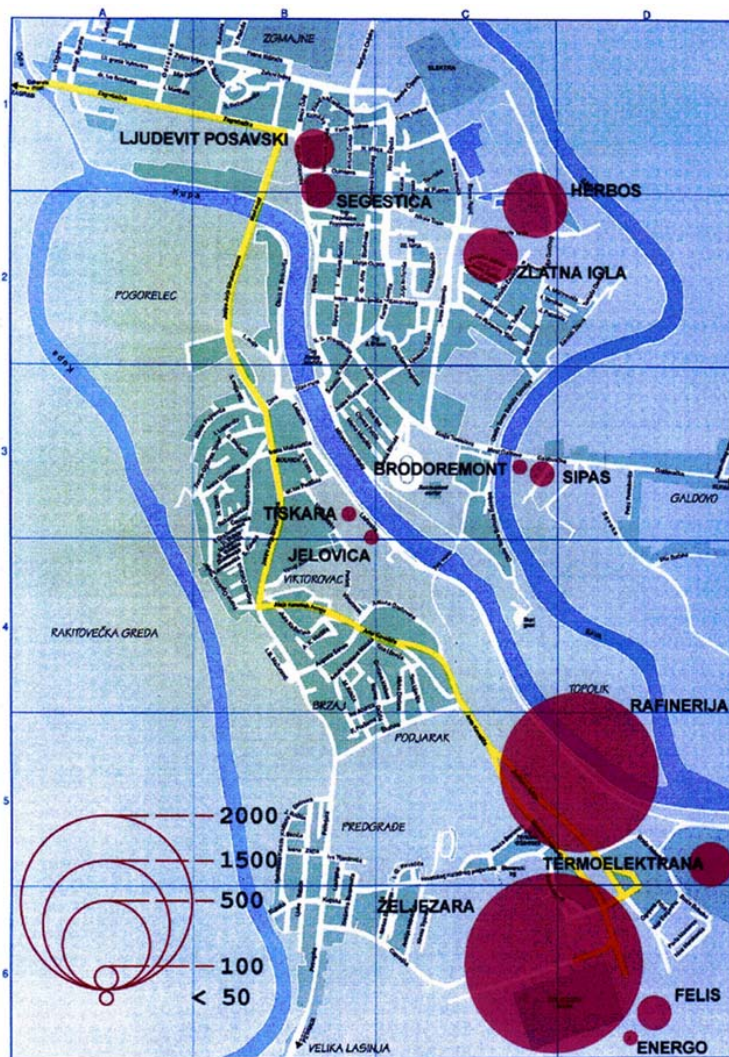
Izvori: BOGATIĆ, 1996.; HGK – Županijska komora Sisak, 2001.; Kadrovske službe poduzeća: Zlatna igla, Herbos, Tiskara, 2001.

Bez obzira na navedene podatke može se konstatirati kako je Željezara već od sredine (ili čak početka) 1980-ih godina sve manje u mogućnosti participirati u izgradnji gradske infrastrukture, a posljednjih petnaest godina u uvjetima duboke krize postala je čak i teret i kočnica daljnjeg razvoja grada. Zbog toga je u članku naglasak stavljen na razdoblje 1955.-1980. (1985.), kada je Željezara (i industrija općenito) bila jedan od glavnih motora razvoja grada.

Industrija i urbanistički razvoj grada

Intenzivna industrijalizacija temeljena na baznoj industriji odredila je urbani razvoj Siska u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata. Poznato je da se pod pritiskom industrijskih poduzeća gradovi mijenjaju na više načina: teritorijalno se šire, povećava im se broj stanovnika, a unutarnji gradski sklop se polarizira (ROGIĆ, 1999.). Izgradnja nove južne industrijske zone s krupnim postrojenjima željezare, rafinerije i termoelektrane (Sl. 2.) izmijenila je urbanističku sliku grada (STIPERSKI, 1989.) donijevši osim fizionomskih promjena i niz prometnih, infrastrukturnih i drugih problema. Urbanizacija je bila svedena na izgradnju industrijskih pogona i novih naselja, a industrijalizacija se općenito odvijala brže nego je to naslijeđena i slabo unapređivana urbana infrastruktura mogla pratiti (ČALDAROVIĆ, 1999.). Dok gospodarski napredak uvjetuje bujanje južnog predgrađa, staro gradsko područje postaje zanemareno i zapušteno (MAROVIĆ, 1998.). Pritisak novih stanovnika doveo je do uništavanja postojeće urbane infrastrukture, zapuštanja

zgrada i cesta, postojeće vodovodno-kanalizacijske mreže i propadanja kulturno-povijesnog naslijeđa (ČALDAROVIĆ, 1999.). Raskorak između širenja industrijskih pogona predgrada i sporog rješavanja infrastrukturnih problema nužnih za funkcioniranje grada (FELETAR, 1979.) više je nego očit. Revitalizaciji stare gradske jezgre, zanemarene u vrijeme socijalističke industrijalizacije, pridaje se nešto više pozornosti tek u posljednjem desetljeću.

Sl. 2. Prostorni raspored industrijskih pogona prema broju zaposlenih na tlocrtu grada Siska 2003. godine

Fig. 2 The position of industrial plants according to the number of employees in the area of Sisak in 2003

Teritorijalno širenje

Usporedno s procesima industrijalizacije i urbanizacije može se pratiti teritorijalno (prostorno) širenje grada. Osobito se razvija predgrađe kao industrijska zona ali se grad širi i prema sjeveru i istoku. Njegovim širenjem mnoga do tada samostalna naselja nestaju (ČALDAROVIĆ, 1999.) i bivaju inkorporirana u gradski organizam (npr. Galdovo Erdedsko, Novo Pračno, Caprag još prije Drugoga svjetskog rata). Rezerviranjem velikih površina za razvoj industrijskih pogona došlo je do neracionalnoga prostornog širenja grada i nastanka poremećene urbane strukture.

Smještaj industrijske zone i izgradnja stambenih naselja u dotadašnjem predgrađu Caprag uvjetovali su polarizaciju gradskog sklopa na dvije zone. Jednu zonu čini predgrađe sa stambenim naseljem Željezare, a druga je zona staro gradsko područje na sjeveru. To je uvjetovalo prostorno širenje grada u pravcu juga (tj. predgrađa) duž glavne prometnice, koja je povezala te dvije zone, pa je grad u konačnici poprimio izdužen oblik u pravcu sjever-jug (BRAIČIĆ, 2005.).

Podignuta na udaljenosti od tri kilometra južno od staroga gradskog područja nova (velika) industrijska zona povoljno je locirana s obzirom na konfiguraciju terena i mikroklimatske prilike – povoljna ruža vjetrova s najučestalijim vjetrovima iz pravca NE i N. Stara (manja) industrijska zona, smještena na sjeveroistoku grada, iz istih razloga nije najpovoljnije locirana pa je dugoročnim prostornim planovima predviđeno njezino preseljenje u južnu industrijsku zonu (MARINOVIĆ, MIKIĆ, 1989.).

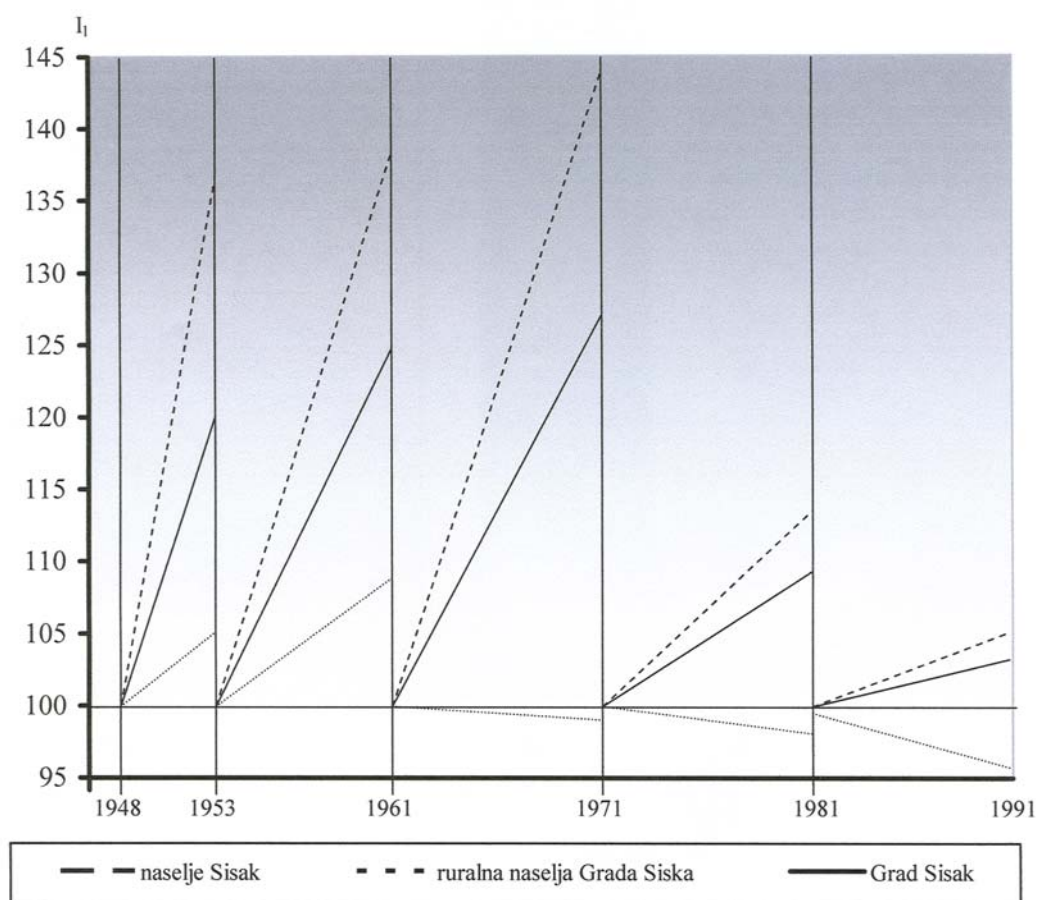
Demografske promjene

Industrijalizacija Siska od početka 1950-ih godina potaknula je ubranu socijalnu (deagrarizacija) i prostornu (deruralizacija) pokretljivost stanovništva u naseljima njegove bliže i dalje okolice. Procesom deagrarizacije smanjeno je sudjelovanje poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu grada Siska sa 17,03% 1971. godine na svega 4,89% 1991. godine, odnosno 1,53% 2001. godine. S druge strane, broj zaposlenih u sekundarnim (proizvodnim) i uslužnim djelatnostima naglo raste. Sisak je pripadao skupini gradova izrazite funkcionalne usmjerenosti na jednu djelatnost – industriju. Od većih hrvatskih gradova jedino je 1971. godine Vukovar imao veći udio aktivnog stanovništva u industriji (VRESK, 1976.). Još je 1991. godine grad Sisak imao u ovoj djelatnosti 42,1% aktivnog stanovništva, a 2001. godine taj udio bio je smanjen na 30,2%.

Pod utjecajem industrije dogodile su se velike promjene u prostornom razmještanju stanovništva sisačkoga kraja. Vrijedi pravilo da gradovi razvojem svojih funkcija (osobito industrijskih) privlače stanovništvo u sam grad ili neposrednu okolicu, a potiču depopulaciju udaljenijih naselja. U razdoblju 1948.-1991. kretanje ukupnog broja stanovnika grada i naselja Sisak pokazuje konstantan porast, što je poglavito rezultat imigracije (Sl. 3.). Ukupan broj stanovnika Grada Siska povećan je 112,6% što je uvjetovalo prije svega golem porast stanovništva naselja Sisak od 223,8%. Najintenzivniji demografski rast Siska bio je u razdoblju 1961.-1971., kada je broj stanovnika naselja povećan za 11 811 ili 44,3%. Doseljavanjem u Sisak kontinuirano je raslo sudjelovanje njegova stanovništva u ukupnom stanovništvu grada Siska. Tako je 1948. godine u naselju Sisak živjelo 45,2% stanovništva grada Siska, 1961. godine 61,4%, a 1991. čak 74,6%. To jasno ukazuje da je urbana koncentracija izravno ovisna o stupnju

industrializacije (FELETAR, 1983.) iako je 2001. godine taj udio nešto smanjen i iznosio je 70,4%.

Sl. 3. Kretanje broja stanovnika Siska i okolice 1948.-1991. (lančani indeks)

Fig. 3 Population of Sisak and its surroundings from 1948 to 1991 (the chain index)

Izvor: KORENČIĆ, 1979.; POKOS, ŽIVIĆ, 2000.

Iako je prije Domovinskog rata velik dio radne snage Željezara crpila s prostora Banovine i SZ Bosne i Hercegovine u novim uvjetima čak 1637 radnika ili 80,7% zaposlenih živi u naseljima grada Siska. Iz ostalih općina i gradova (uglavnom iz Petrinje i Mošćenice) na rad u Željezaru svakodnevno dolazi svega 399 radnika ili 19,3% svih zaposlenih (Tab. 4.). Prije rata je najveći broj dnevnih migranata zaposlenih u Željezari također dolazio iz petrinjskog područja, ali je njihov broj bio znatno veći (oko 600 iz naselja Petrinja) (BOGATIĆ, 1996.).

Tab. 4. Dnevni migranti u Željezaru Sisak izvan područja grada Siska, siječanj 2000.

Tab. 4 Commuters to Željezara Sisak out of the town area, January 2000

Grad ili općina	Dnevni migranti	%	% od svih zaposlenih u Željezari
Grad Petrinja	217	54,4	10,5
Grad Glina	19	4,8	0,9
Grad Hrvatska Kostajnica	13	3,3	0,6
Grad Zagreb	4	1,0	0,2
Grad Velika Gorica	1	0,3	0,0
Općina Sunja	62	15,5	3,0
Općina Martinska Ves	36	9,0	1,7
Općina Lekenik	26	6,5	1,3
Općina Majur	9	2,3	0,4
Općina Dubica	5	1,3	0,2
Općina Popovača	4	1,0	0,2
Općina Dvor	2	0,5	0,1
Općina Topusko	1	0,3	0,0
UKUPNO	399	100,0	19,3

Izvor: Kadrovska dokumentacija Željezare Sisak, 2001.

Stambena izgradnja

Unatoč nastojanjima, grad nije bio u mogućnosti osigurati brojnomo novopridošlom stanovništvu odgovarajući smještaj tj. stanove. Primjerice, 1971. godine u tadašnjoj je općini Sisak na jedan stan dolazilo 1,11 domaćinstava, a u Hrvatskoj 1,07 domaćinstava. Veće prostorne mogućnosti izgradnje stanova na gradskoj periferiji dovele su do promjena u prostornom rasporedu gradskog stanovništva (PERKOVIĆ, 1990.). Društvena stanogradnja bila je osobito intenzivna u južnim dijelovima grada (Caprag, Viktorovac), dok se individualna (privatna) ponajviše odvijala u sjevernim (Zeleni brijeg) i istočnim (Galdovo) dijelovima grada. Tako se, primjerice, u gradskoj četvrti Caprag danas nalazi oko 15% gradskih stanova (MIŠETIĆ, ROGIĆ, 2000.) i živi 17% njegovih stanovnika. Dakle, dok su periferni (novi) dijelovi grada ostvarivali značajan porast, oni u njegovu središtu imali su stagnaciju ili smanjenje broja stanovnika.

Većinski dio stambenog fonda grada izgrađen je u razdoblju stanogradske ekspanzije 1955.-1980., kada je glavni investitor bila upravo industrija. Tijekom tih 30-ak godina izgrađeno je 9568 stanova ili 64,9% sisačkih stanova zabilježenih popisom 1991. godine (MIŠETIĆ, ROGIĆ, 2000.) (Tab. 5.). Dinamika stambene izgradnje znatno je usporena u sljedećem razdoblju, 1981.-1990., kada je izgrađeno samo 2118 stanova, a u devedesetim godinama gotovo je izostala stambena izgradnja. U Sisku je popisom 1991. godine zabilježeno 14 680 stanova, a 2001. tek neznatno više – 14 962 stana.

Tab. 5. Stambena izgradnja u Sisku 1955.-1990.

Tab. 5 Housing development in Sisak from 1955 to 1990

	Razdoblje građenja					UKUPNO
	1955.- 1964.	1965.- 1972.	1973.- 1980.	1981.- 1985.	1986.- 1990.	
Stanovi u Sisku zabilježeni popisom 1991. godine	3124	3310	3134	1138	983	11 689,0
Stanovi Željezare	680	583	858	304	198	2 622,0
% stanova Željezare u uk. br. izgrađenih stanova	21,8	17,6	27,4	26,7	20,1	22,4

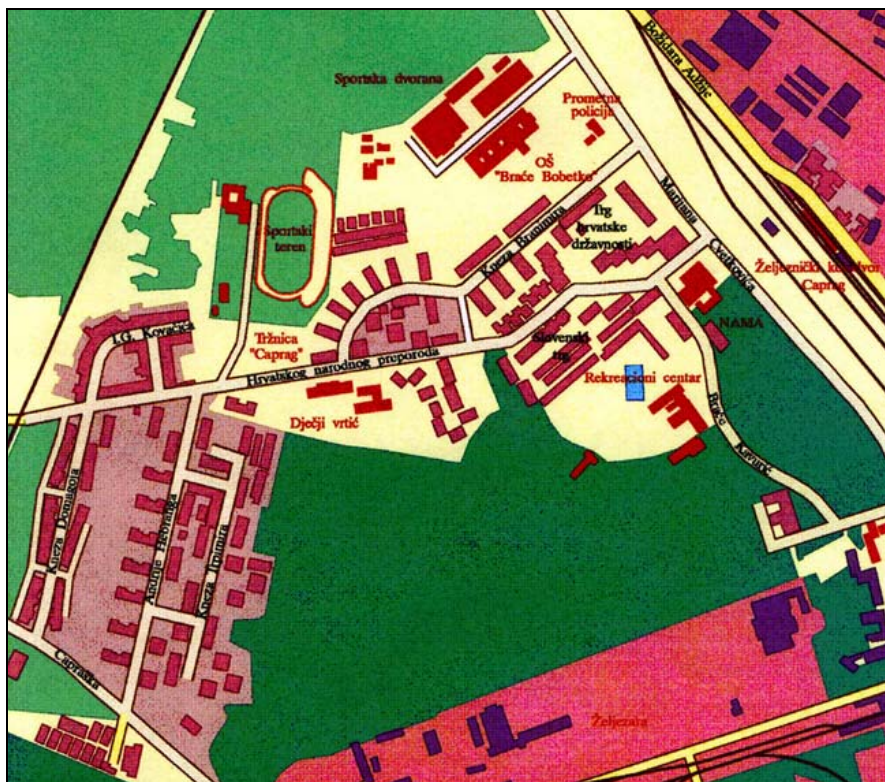
Izvori: MIŠETIĆ, ROGIĆ, 2000.; Dokumentacija poduzeća Stan d.d. Sisak, 2001.

Željezara i Rafinerija nafte, do rata dva najveća gradska poduzeća, izgradila su za potrebe svojih radnika znatan broj stambenih objekata. Valja ipak naglasiti da Željezara nije mnogo učinila u pogledu stanogradnje sve do 1960. godine (ČEPO, 1978.) jer su golemo sredstva bila usmjerena u vlastitu izgradnju. Tada započinje intenzivna stambena izgradnja (uz kreditiranje individualne izgradnje) pa je već 1965. godine Željezara raspolagala s 1360 stanova. Sljedećih deset godina stambena izgradnja slabi zbog nedostatka financijskih sredstava, a od sredine 1970-ih ponovno ojačava, o čemu svjedoči podatak o 368 izgrađenih stanova u samo tri godine (od 1975. do 1977.). Sada se pretežno grade veći stanovi, dvosobni i trosobni. Od početka 1980-ih godina stambena izgradnja ponovno slabi, a 1990. godine useljena je i posljednja izgrađena zgrada. Tih godina ojačala je individualna stanogradnja na području Galdova i Zelenog brijega.

Lokacija na kojoj se odvijala stambena izgradnja Željezare mijenjala se tijekom vremena. 1950-ih godina stanovi se grade na području Viktorovca oko 1,5 km od industrijskih pogona, a 1960-ih i 1970-ih u Capragu se podiže veliko stambeno naselje Željezare; glavnina stanova koje je izgradila Željezara nalazi se u ovom naselju (Sl. 4.). Prema ondašnjem shvaćanju odnosa mjesta rada i stanovanja izgradnja naselja Željezare odvijala se neposredno uz proizvodna postrojenja. Posljedice takvog shvaćanja brzo su se negativno odrazile na život stanovnika i ekološke prilike u tom naselju. Zbog toga je od 1980. do 1987. godine stambena izgradnja vraćena na lokaciju Viktorovac (Brzaj) dok su posljednji stanovi (montažne kuće) bili izgrađeni na Zelenom brijegu. Nadalje, naselja kolektivnog tipa stanovanja (socijalističke "kolektivke") obilježava i čitav niz negativnosti sa sociološkog stajališta: osjećaj zatvorenosti i odbojnosti prema susjedstvu, socijalni kontakti "na daljinu" te monotonija fizičke infrastrukture. Sputavanje i onemogućavanje utjecaja i kreativnog udjela pojedinaca u oblikovanju životnog prostora velika je pogriješka takvog urbanizma (RICHTER, 1974.).

Kao što pokazuje tablica 5, Željezara je u navedenim razdobljima sudjelovala u stambenoj izgradnji Siska s iznimno visokim udjelom. U razdoblju 1973.-1980. u naselju Željezare izgrađeno je čak 858 stanova ili 27,4% ukupnog broja popisom zabilježenih stanova Siska iz tog razdoblja. Nakon toga intenzitet stambene izgradnje opada, kako u

naselju Željezare tako i u Sisku uopće. Željezara je u Sisku ukupno izgradila blizu 3000 stanova, što je gotovo jedna petina stambenih objekata grada.

Sl. 4. Plan stambenog naselja Željezare u Sisku
Fig. 4 The housing estate area plan of Steelworks in Sisak

Stupanj komunalne opremljenosti stanova dobar je pokazatelj urbaniziranosti (STIPERSKI, 1989.) – udio stanova priključenih na vodovod, kanalizaciju i električnu energiju iznosio je u Sisku 2001. godine preko 98%. Izgradnja capraškog naselja pod kontrolom države odrazila se povoljno na njegovu komunalnu opremljenost u odnosu na ostale dijelove grada, kao i grad u cjelini. To je osobito vidljivo u opremljenosti stanova centralnim grijanjem. Od ukupno 12 909 nastanjenih stanova Siska svega njih 6152 ili 47% opremljeno je centralnim grijanjem dok je u naselju Caprag čak 92% takvih stanova. Unutar industrijske zone – osobito na prostoru između Željezare i Termoelektrane – odvijala se stihijna izgradnja stambenih objekata čime su formirana "divlja" naselja s minimalnom komunalnom opremljenošću (Kanak, Capraške poljane). Iako je Generalnim urbanističkim planom (GUP) iz 1982. predviđeno izmještanje tih naselja na prostor izvan industrijske zone, to se do danas nije dogodilo, a aktualni GUP iz 2002. godine predviđa samo poboljšanje njihove komunalne opremljenosti.

Razvoj prometnog sustava

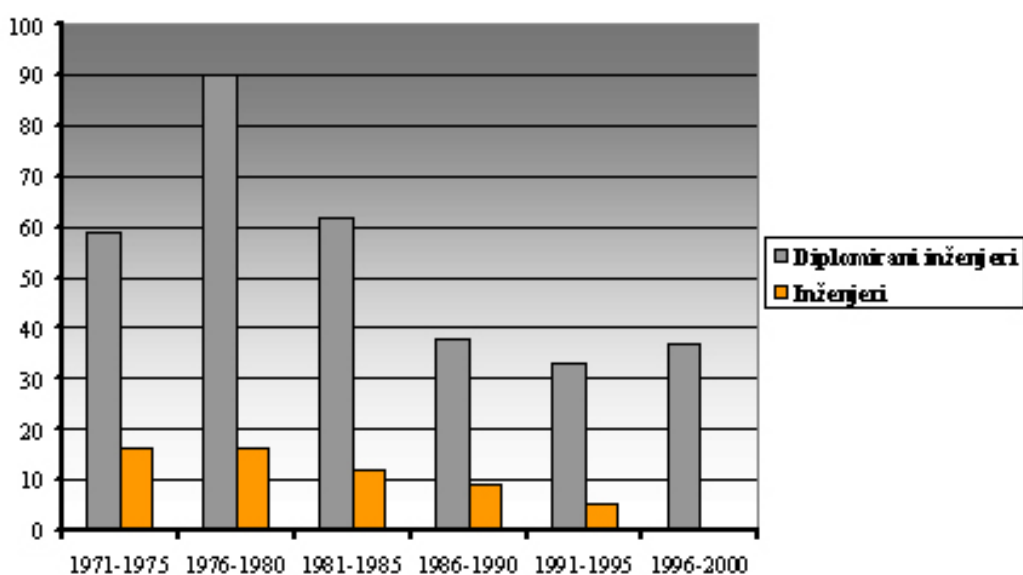
S naglim rastom industrije potencirano rastu prometni problemi, koji su zastupljeni u svim oblicima prometa u gradu (MARINOVIĆ, MIKIĆ, 1989.), bilo da se radi o unutargradskom ili tranzitnom prometu. Podizanje industrijskih pogona u Capragu nametnulo je potrebu njihova kvalitetnijega prometnog povezivanja s nekoliko kilometara udaljenim starim gradskim središtem. Godine 1953. gradi se cesta preko Viktorovca kojom su na funkcionalan i neposredan način povezane tvornice Željezara i Rafinerija sa sjevernim (središnjim) dijelovima grada. Problem prijevoza radnika na toj relaciji rezultirao je uvođenjem javnoga gradskog prijevoza te se tada formiraju prve autobusne linije u gradskom i prigradskom prometu. Trgovačko društvo Autopromet Sisak, danas u vlasništvu Grada Siska, osnovano je 1958. godine kao poduzeće Željezara Autosaoobraćaj Sisak, koje je uz prijevoz radnika imalo i zadatak prijevoza željezne rudače za potrebe tvornice (<http://www.auto-promet-sisak.hr/>, 2005.). Daljnji razvoj industrije i gospodarstva te sve veći broj dnevnih migranata uvjetovali su povećanje broja linija u gradskom (danas postoje 4 linije) i prigradskom prijevozu, uz istodobno sve veći priljev putnika na međugradskim linijama, posebno prema Zagrebu. Unatoč relativno dobroj organiziranosti linija javnoga gradskog prijevoza danas se naglašava potreba boljeg povezivanja Galdova i Zelenog brijega s ostalim dijelovima grada.

Uz problematiku unutargradskog prometa, poseban je problem tranzitni promet koji je prolazio (a dijelom prolazi i danas) kroz najuže središte grada. Jedan od prioriteta prometnog rješenja grada Siska je izgradnja prometnog sustava koji bi omogućio prometno rasterećenje i obilazak središnjeg dijela grada. Kompleksno rješenje zahtijeva izgradnju nekoliko kapitalnih objekata (mostova, obilaznica, podvožnjaka) od koji su neki već izgrađeni. Prvi značajniji zahvat u tom pravcu bila je izgradnja novog mosta preko Kupe s četiri vozne trake u kojoj je financijski sudjelovala i Željezara. Stavljanjem tog objekta u upotrebu 1973. godine djelomično je grad rasterećen tranzitnog prometa koji se iz pravca Zagreba prema južnoj industrijskoj zoni i dalje prema BiH odvijao Rimskom ulicom (tzv. Prva ulica) i preko staroga kupskog mosta. Također, izgradnjom novog mosta preko Save (Crnac) u južnoj industrijskoj zoni 1981. godine stvoreni su uvjeti da se tranzitni promet na pravcu Popovača – Sisak – Glina – Karlovac isključi s gradskih ulica i usmjeri preko nenaseljenog prostora industrijske zone. Ujedno je izgradnjom prilaznih cesta južna industrijska zona s naseljem Caprag najkraćim putem povezana s autocestom Zagreb – Lipovac (SKUPINA AUTORA, 1982.). Početkom 1980-ih djelomično je izgrađena istočna gradska obilaznica, čime je ulica Franje Lovrića (poznata kao Četvrta ulica) rasterećena tranzitnog prometa. Aktualni GUP iz 2002. godine predviđa vrlo brzo izgradnju još jednog mosta preko Kupe i nove ceste uz prugu do Capraga, čime bi istočna obilaznica konačno bila kompletirana. Na kraju možemo konstatirati da je pod utjecajem industrije znatno izmijenjen intenzitet prometa u pojedinim gradskim ulicama i dijelovima grada.

Razvoj obrazovne, kulturne i rekreacijske infrastrukture

U razdoblju ekspanzije Željezara je sudjelovala u izgradnji više infrastrukturnih objekata na području odgoja i obrazovanja, od dječjih vrtića do fakulteta. Zbog

pomanjkanja kvalificiranih kadrova u industriji osniva se 1946. godine Industrijska škola, a 1961. godine Školski centar za metalce. Ubrzo se javlja potreba za metalurškim kadrovima s visokom stručnom spremom pa se 1960. godine u Sisku osnivaju Metalurški odjel i Tehnološko-pogonski odjel za naftu Tehnološkog fakulteta u Zagrebu. Potkraj 1970-ih iz odjela za metalurgiju izrasta Metalurški fakultet, koji od 1991. godine djeluje kao samostalna znanstveno-nastavna organizacija Sveučilišta u Zagrebu (ČRNKO, 2000.). Razvoj srednjeg i visokog školstva pridonio je poboljšanju kvalifikacijske strukture stanovništva Siska i okolice. Duboka kriza metalurgije u zadnjih petnaestak godina i nemogućnost zaposlenja u struci doveli su do naglog pada interesa za ovaj studij, što ima za posljedicu relativno malen broj upisanih studenata (u prosjeku 43), i to uglavnom s područja Sisačko-moslavačke županije. Od 1960. do 2000. godine završilo je na studijima u Sisku školovanje 407 diplomiranih inženjera metalurgije i 66 inženjera metalurgije (ČRNKO, 2000.) (Sl. 5.). Uz razvoj srednjeg i visokog školstva u naselju Željezare izgrađeni su dječji vrtić i osnovna škola.

Sl. 5. Kretanje broja diplomiranih studenata na Metalurškom fakultetu u Sisku 1971.-2000.

Fig. 5 Number of graduates from the Faculty of Metallurgy in Sisak from 1971 to 2000

Izvor: ČRNKO, 2000.

Željezara je dosta ulagala u izgradnju športsko-rekreacijskih objekata: vanjski bazen, velika športska dvorana, nogometni stadion s atletskom stazom, vanjska igrališta za tenis, odbojku, košarku i rukomet (ČEPO, 1978.). Svi navedeni objekti nalaze se u naselju Caprag pa je staro gradsko područje i dandanas deficitarno u pogledu objekata namijenjenih športu i rekreaciji. Njegovi stanovnici često odlaze u predgrađe da bi zadovoljili svoje potrebe za rekreacijom. Stari dio grada dobio je olimpijski bazen gotovo trideset godina nakon predgrađa dok izgradnja velike gradske sportske dvorane tek

predstoji. U Capragu je takva športska dvorana sagrađena još 1978. godine te zajedno s drugim športskim objektima predgrađa služi stanovništvu cijeloga grada. To jasno ide u prilog zanemarivanju i zapuštanju staroga gradskog područja do potkraj 1980-ih, kada se počinju poduzimati prve mjere njegove revitalizacije.

Koncentracija stanovnika u južnim predgrađima uvjetovala je da je ovdje nastalo novo trgovačko, ugostiteljsko i bankarsko središte, odnosno podcentar. Usporedno sa stambenom izgradnjom u Capragu odvijala se i izgradnja različitih objekata namijenjenih društvenom standardu: supermarket, pošta, banka, kemijska čistionica, niz drugih radnji, a početkom 1990-ih i suvremeno opremljena tržnica.

Zaključak

Gospodarska struktura Siska formirala se poslije Drugoga svjetskog rata u uvjetima tzv. planske privrede, a bazna industrija bila je njezin temelj. Velika industrijska zona podignuta je u južnom predgrađu Capragu, u čijem se pravcu grad snažno teritorijalno proširio. Temeljni faktor preobrazbe naselja bila je industrija, što osobito vrijedi za Željezaru koja je do razdoblja gospodarske tranzicije bila vodeće sisačko poduzeće. Ostaje nepobitno da je Željezara desetljećima aktivno sudjelovala u izgradnji gradske infrastrukture i rješavanju problema grada. Utjecaj Željezare na razvoj grada osobito je vidljiv u stambenoj izgradnji: gotovo jednu petinu postojećega stambenog fonda Siska čine stanovi koje je Željezara dala izgraditi za potrebe svojih radnika. Nova stambena naselja niknula su na površinama južno od staroga gradskog područja, gotovo "u sjeni" tvorničkih dimnjaka. Željezara je financijski sudjelovala u izgradnji prometne infrastrukture grada i bila inicijator uvođenja javnoga gradskog prijevoza. Osnivanjem srednjoškolskih i visokoškolskih ustanova pridonijela je poboljšanju kvalifikacijske strukture stanovništva sisačke regije. Pod utjecajem industrije dogodile su se velike demografske promjene u cijeloj regiji: od socijalnog prestrukturiranja i promjena prostornog razmještaja stanovništva sve do promjena u načinu života stanovnika sisačke okolice. Sisak je izrastao, za hrvatska mjerila, u grad srednje veličine i razvio se u regionalni centar središnje Hrvatske. Iako je utjecala na urbanistički razvoj, industrija je bila i faktor degradiranja urbanih vrijednosti grada. Sisak je tipičan primjer grada u kojem je industrija ostala sinonim za urbanu demoralizaciju i ekološku dezintegraciju (ROGIĆ, 1999.).

Već početkom 1980-ih godina javljaju se prve naznake sloma takve strukture kada dolazi do procesa dezinvestiranja i tehnološkog zaostajanja industrije. Glavni su pokazatelji krize metalurgije broj zaposlenih i obujam proizvodnje. Broj zaposlenih u poduzećima Željezara i Felis smanjen je od 1988. do 2003. godine 7,5 puta. U istom je razdoblju proizvodnja sirovog čelika opala čak trinaest puta, dok je šavnih i bešavnih cijevi proizvedeno peterostruko manje.

Željezara Sisak i Željezara Split jedina su poduzeća crne metalurgije u Republici Hrvatskoj. Iskustva manjih europskih zemalja poput Danske i Belgije pokazuju da i zemlje veličine Hrvatske ne smiju posve napustiti proizvodnju čelika i čeličnih proizvoda. Uspoređujući današnje stanje metalurgije u Sisku sa svjetskim dostignućima, može se uočiti veliko zaostajanje u razvoju od trideset i više godina. Preduvjeti njezina opstanka su obustava zastarjelih tehnologija, modernizacija i ulaganja u proizvodnju organiziranu u male i srednje jedinice. To znači da se nekad integralna Željezara pretvara u niz manjih

tvrtki lako prilagodljivih promjenama na tržištu. Danas je jasno da industrija u budućnosti ne će imati onakav utjecaj na transformaciju grada i regije kao u socijalističkom razdoblju te da grad treba pronaći i druge osnove razvoja.

LITERATURA

- BOGATIĆ, R. (1996.): *Dnevne migracije u industriju Siska*, Diplomski rad, Zagreb, pp. 59.
- BRAIČIĆ, Z. (2005.): *Sisak – grad uspona i padova*, Meridijani, 99, Samobor, 40-50.
- ČALDAROVIĆ, O. (1999.): *Razvojni ciljevi i naslijeđena razvojna ograničenja hrvatskih srednjih gradova*, Društvena istraživanja, 8/1 (39), Zagreb, 71-86.
- ČEPO, Z. (1978.): *Željezara Sisak 1938-1978*, Sisak, pp. 310.
- ČRNKO, J. (1991.): *Od odjela za rudarstvo i metalurgiju na Tehničkom fakultetu u Zagrebu do Metalurškog fakulteta u Sisku*, Metalurgija, 30/1-2, Zagreb, 51-52.
- ČRNKO, J. (2000.): *Metalurški fakultet u Sisku – 40. obljetnica visokoškolske nastave metalurgije (1960.-2000.)*, Metalurški fakultet, Sisak, pp. 112.
- FELETAR, D. (1979.): *Utjecaj industrije na urbanistički razvoj Koprivnice*, Geographica Slovenica, 10, Ljubljana, 251-256.
- FELETAR, D. (1983.): *Industrija kao faktor promjena prostorne distribucije stanovništva u Podravini*, Hrvatski geografski glasnik, 45, Zagreb, 105-117.
- GOJIĆ, M., KRAJCAR, J. (1992.): *Budućnost proizvodnje sirovog čelika u Sisku*, Metalurgija, vol. 31, br. 4, Zagreb, 135-138.
- GOJIĆ, M. (2005.): *Metalurgija čelika*, Denona, Zagreb-Sisak, pp. 441.
<http://www.auto-promet-sisak.hr>, prosinac 2005.
- MARINOVIĆ, A., MIKIĆ, M. (1989.): *Prostorni razvoj Siska, posebno od 1945. do danas i planska predviđanja mogućeg razvoja do 2000. godine*, rukopis, Sisak.
- MAROEVIĆ, I. (1998.): *Sisak, grad i graditeljstvo*, Dom kulture Kristalna kocka vedrine, Matica hrvatska Sisak, Muzej Sisak, Sisak.
- MIŠETIĆ, A., ROGIĆ, I. (2000.): *Osnovna obilježja stambenog sklopa Siska*, u: *Sisak 2000+ : sociodemografska uporišta budućeg Siska*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 101-121.
- PERKOVIĆ, Z. (1990.): *Kretanje stanovništva i stambene izgradnje u Zagrebu od 1981. do 1988.*, Geografski glasnik, 52, Zagreb, 67-78.
- POKOS, N., ŽIVIĆ, D. (2000.): *Demografska obilježja Siska*, u: *Sisak 2000+ : sociodemografska uporišta budućeg Siska*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 53-98.
- RICHTER, M. (1974.): *Sociološki aspekti tipa kolektivnog stanovanja na primjerima naselja Kalinovice, Knežije i Srednjaka*, Arhitektura, 27/149, Zagreb, 27-28.
- ROGIĆ, I. (1999.): *Razvojni horizonti glavnih aktera u srednjim hrvatskim gradovima*, Društvena istraživanja, 8/1 (39), Zagreb, 87-108.
- Skupina autora (1982.): *Sisak – generalni urbanistički plan*, UIH, Zagreb.
- Skupina autora (2002.): *Generalni urbanistički plan Grada Siska*, CPA, Sisak-Zagreb.
- STEFANOVIĆ, M. (1985.): *1984 – pogoršanje u svim segmentima poslovanja*, Čelik, 21/115, Beograd, 5-10.
- STEFANOVIĆ, M. (1988.): *Pedeset godina metalurške proizvodnje u Sisku*, Čelik, 24/133, Beograd, 21-22.
- STIPERSKI, Z. (1989.): *Izdvojene ekonomske osnove urbanog rasta Zagreba i njegovog okruženja – pod utjecajem industrije*, Geografski glasnik, 51, Zagreb, 91-105.
- VEBER, N. (1967.): *Kombinat Željezare Sisak*, Čelik, 3/6, Beograd, 19-24.
- VRESK, M. (1976.): *Ekonomska baza i funkcionalna usmjerenost gradova SR Hrvatske*, u: *Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske*, Školska knjiga, Zagreb, 77-98.

IZVORI

- Dokumentacija HGK – Županijska komora Sisak, 2001.
Dokumentacija Kadrovske službe Željezare Sisak, 2003.
Dokumentacija poduzeća Stan d.d., Sisak, 2001.
KORENČIĆ, M. (1979.): Naselja i stanovništvo SRH 1857.-1971., JAZU, Zagreb.
Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovi, Nastanjenost, SZS, Beograd, 1972.
Popis stanovništva i stanova 1971., Stanovništvo, Poljoprivredno stanovništvo, SZS, Beograd, 1973.
Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gospodarstava 31. ožujak 1991., Aktivno stanovništvo u zemlji koje obavlja zanimanje, prema području djelatnosti po naseljima, dokumentacija 885, godina 1992., DZS, Zagreb, 1994.
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima, DZS, Zagreb, 2003.
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Poljoprivredno stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po naseljima, DZS, Zagreb, 2003.
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Nastanjeni stanovi prema pomoćnim prostorijama i instalacijama, po naseljima, DZS, Zagreb, 2003.
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2001., Stanovi prema načinu korištenja, po naseljima, DZS, Zagreb, 2003.
Poslovni izvještaji Željezare Sisak, 1978.-2003.
Vjesnik Željezare, 6/1988., 5/1991., Željezara Sisak, Sisak.

SUMMARY

Zdenko Braičić: The development of metallurgy and its influence on the urban changes and housing development in Sisak

In the decades after the Second World War the town of Sisak begins to show all the characteristics of an industrial town experiencing the strong economic and demographic growth. Due to numerous location advantages a lot of iron metallurgy plants were being built in Sisak during the period of planned economy, or in other words the steel company Željezara Sisak was built. The main location factors include the position of Sisak at the end of the navigable route of the river Sava, the proximity of the iron ore deposit as well as the market. In the period between 1949 and 1973 the major capacities of Željezara Sisak were built, which approximately matches the period of the biggest urban development of the town (1955-1980). The world energy squeeze in the mid-1970s brought in a lot of suspicions about the future of steel which made business a bit complicated, even in Željezara Sisak. Despite the crisis in the 1980s, 1989 was a record business year as the biggest quantities of unwrought iron, steel and welded tubes were produced. In 1951 Željezara Sisak employed 1.747 people and until 1988 that number grew to 13.742. After 1991 a major cutback in the number of employees occurred, so in 2003 it was 1.637.

Major structural changes occurred in the town and its rural surroundings under the influence of industry. The urban picture of the town was changed due to building of a new southern industrial zone with the iron company plant, the refinery and the steam power station, and the town started expanding towards the suburbs. The development of the town was mostly influenced by Željezara – the biggest plant in Sisak in the period of planned economy. New vacancies in industry attracted the surrounding population to town, so in the period between 1948 and 1991 the population of Sisak increased by 223.8%. The process of deagrarianism diminished the participation of the agricultural population in the entire population of the town of Sisak from 17.03% to only 1.53% in the year 2001.

For the needs of the new population the industry invested an enormous capital in the apartment block building. Željezara built close to 3,000 flats in Sisak (mostly until 1980), which presents almost one fifth of all housing facilities in town. The majority of flats were built in the area called Željezara in the vicinity of the plant, which negatively reflected on the ecology of that area. Besides the planned building, there was a chaotic building of housing facilities going on in the industrial zone (the areas of Kanak and Capraške Poljane), with minimal public utility systems in flats.

Building of the southern industrial zone imposed the need of its traffic connection to the town centre, so roads and bridges were built, and Željezara Sisak initiated the introduction of the town public transport. The industry influenced the development of education as well, first by founding the Industrial school and after that the Faculty of metallurgy. By 2000, 407 graduate engineers of metallurgy and 66 engineers of metallurgy graduated at the college in Sisak.

Željezara Sisak participated in building of sports and recreation facilities like the gym in Caprag that is, even nowadays, used by the entire population of Sisak. A lot of other infrastructure, whose building was co-financed by the industry, were built in the suburbs, which substantiates the thesis of neglect of the old town area in the period of socialism.

Since the beginning of the 1980s Željezara Sisak has been diminishing its participation in building the town's infrastructure, even to become the burden and obstruction of further town's development during the last fifteen years of profound crisis. After a number of unsuccessful attempts of privatization Željezara Sisak is still the state property; only certain plants have been privatized and function as separate firms. The prerequisites of its survival are the discontinuance of old technologies, modernization and investments in production organized in small and medium units which could be early adjustable to the market changes.